

BEGRAAFPLAATSEN IN EUROPA

THEMA 14: LEPROZENBEGRAAFPLAATS

DOODVERKLAARD

Eén van de oudste vormen van een begraafplaats, die buiten de stad werd aangelegd was de leprozenbegraafplaats.

Lepra is een besmettelijke ziekte, die wordt veroorzaakt door de leprabacil.

Al in de bijbel wordt de ziekte genoemd als melaatsheid. In het boek Leviticus staan uitgebreide reinigingsvoorschriften. Eén daarvan is dat de melaatse afgezonderd zal worden.

Het is gebleken dat in de oudtestamentische tijd de ziekte lepra niet

voorkwam in het Midden-Oosten. Melaatsheid was waarschijnlijk een verzamelnaam voor diverse huid-aandoeningen. In de nieuwe Bijbelvertaling wordt het woord 'melaatsheid' dan ook vervangen door 'huidvraat'.

Desalniettemin is de afzondering van de zieken, ofwel met huidvraat ofwel met lepra, altijd een belangrijk kenmerk geweest. In de Middeleeuwen, toen lepra veel voorkwam in Europa, werden de leprozen zelfs officieel doodverklaard en na een dodenmis de stad uitgezet.

Keulen - Melatenfriedhof: beeldje leproos (1620)

'DE DIERBAARSTE ZIEKEN VAN ONZE HEER JEZUS CHRISTUS'

Naast de reguliere kerkhoven bestonden in de Middeleeuwen ook bijzondere begraafplaatsen. Ze lagen ver buiten de stad en maakten onderdeel uit van de leprozerieën, de opvangcentra voor de leprozen, die van het stedelijk leven werden uitgesloten en uitgestoten, ook na hun dood. Waar de groep van de ene kant werd buitengesloten, leidde van de andere kant de christelijke deugd in de vorm van één van de zeven werken van barmhartigheid, 'de zieken bezoeken' tot ordes en genootschappen, die zich het lot van deze groep zieken aantrokken. Buiten de steden werden leprozerieën gesticht, ook wel lazaretten of lazaretten genoemd, bestaande uit een hospitaal, een kapel en een begraafplaats.

De leprozenbegraafplaats moet overigens niet verward worden met de pestbegraafplaats. De pest kwam eerst in 1346 Europa binnen. Pestbe-

graafplaatsen waren meestal tijdelijk, maar leprozenbegraafplaatsen waren onderdeel van een permanente inrichting, de leprozerie, die buiten de stadsmuren lag.

Lepra werd door kruisvaarders in Europa geïmporteerd. Men noemde de leprozen daarom ook wel 'de dierbaarste zieken van onze Heer Jezus Christus'. Zij genoten onder de zieken dan ook bepaalde voorrechten en mochten de kerk bezoeken, waarbij voorzorgsmaatregelen werden

getroffen om zich niet met de gezonden te mengen. Met Kerstmis en Pasen mochten ze ook in de stad bedelen, gekleed in herkenbare kleding en voorzien van een 'Lazarusratel' of 'klikspan' en een lange stok met geldzakje.

Er zijn begraafplaatsen in Europa die zich bevinden, waar eens de begraafplaats van een leprozerie lag.

leprozenhuis Amsterdam 1608

Enkele voorbeelden

NÜRNBERG: SANKT JOHANNISFRIEDHOF

In Nürnberg bevonden zich in de 13^e eeuw vier leprozerieën op de uitvalswegen. Ze dienden ook om pelgrims en handelsreizigers te onderzoeken voor ze tot de stad werden toegelaten. De leprozenrichting in St. Johannis werd waarschijnlijk in het begin van de 13^e eeuw gesticht door de Duitse Orde en werd in 1234 voor het eerst oorkondelijk genoemd. Vier jaar later stond paus Gregorius IX de bouw van een kapel toe. Deze kapel was de voorloper van de huidige St. Johanniskirche, waarvan het koor in 1377 en het schip in 1395 werd ingewijd. Tussen de leprozerie en de kerk had men een brug gebouwd, waardoor de leprozen de kerk konden bezoeken zonder zich onder de gezonden te mengen.

In 1519 mocht er niet meer worden begraven in de stad. Het *Sankt Johannisfriedhof* werd de algemene begraafplaats voor het stadsdeel Sebald en bestond aanvankelijk uit drie delen: de leprozenbegraafplaats (1234), de pestbegraafplaats (1395) en de begraafplaats voor het dorp St. Johannis. Uiteindelijk werden ze samengevoegd tot één begraafplaats.

Met zijn uniforme, liggende grafstenen van zandsteen en de daarop bevestigde epitafen uit brons en messing behoort het *St. Johannisfriedhof* in Nürnberg tot de cultuurhistorisch belangrijkste begraafplaatsen in Duitsland.

KEULEN: MELATENFRIEDHOF

De naam *Melatenfriedhof* in Keulen verwijst naar de leprozerie, die eens op deze plaats lag. Al in de 12^e eeuw was daar een tehuis voor leprozen, *Melatenhof* genoemd. Het woord *Malaten* voor leprozen kwam +van het Franse woord *malade* = ziek, afgeleid van het Latijnse *male habitus* = slechte toestand.

OP deze plaats werden melaatsen, maar ook lijders aan andere besmettelijke ziektes, geïsoleerd, verpleegd en begraven op een eigen begraafplaats. Toen de lepra in Europa grotendeels overwonnen was, werd het asiel in 1767 gesloten. In 1808 werd de gesloten leprozerie, de kapel en de daarbij behorende grondstukken aangekocht om er de eerste buiten de middeleeuwse stadsmuren aangelegde centrale begraafplaats van Keulen aan te leggen. De meeste gebouwen werden afgebroken, maar de kapel werd ingepast in de begraafplaats. Naast de ingang van de kapel staat in de buitenmuur sinds 1989 weer een kopie van het beeld van een leproos uit 1620 in de plaatselijke dracht met een ratel in de hand.

Wie nu over de *Millionenallee*, de centrale as met prachtige en grootse grafmonumenten, loopt, zal zich niet kunnen inbeelden dat dit eens de begraafplaats van uitgestotenen was.

LEIPZIG: ALTER JOHANNISFRIEDHOF

In 1278 verwierf het genootschap voor leprazieken in Leipzig vier morgen land voor de Grimmaïsche poort en stichtte daarop een hospitaal, een kapel en een begraafplaats. De kapel, die voor het eerst in 1305 in een oorkonde werd vermeld, was gewijd aan Johannes de Doper, de beschermheer van de leprozen. In 1476 werd de begraafplaats uitgebreid, omdat een decreet van keurvorst Ernst (1441-1486) verordende dat ook de gestorven inwoners van Leipzig, die niet het volledige burgerrecht bezaten, daar moesten worden begraven.

In 1536 werd de Johannisbegraafplaats door hertog Georg *der Bärtige* (1471-1539) bestemd tot de enige gemeentelijke begraafplaats van de stad, omdat op de binnenstedelijke begraafplaatsen steeds opnieuw hygiënische problemen en zelfs pest optraden.

Nu is er van de begraafplaats nog een grasveld met bomen en ca. 400 verweerde grafstenen over. Omdat ook het hospitaal in 1925 is gesloopt en de kerk in 1963, is er niets meer dan de plaats en de historie, die herinnert aan de voormalige leprozenbegraafplaats.

HANNOVER: ST. NIKOLAI-FRIEDHOF

capella leprosororum

Voor de deur van het Mercurehotel Hannover Mitte ligt een veld met classicistische en barokke grafstenen; ze zijn zwart geworden, beschadigd, omgevallen. Ondanks bordjes met een hondendrol en de tekst *Nicht hier*, pist een hond tegen een grafsteen. Een weg heeft het overgebleven deel van het voormalige St. Nikolai-Friedhof in twee stukken gedeeld.

Het Nikolai-Friedhof werd op het eind van de 13^e eeuw samen met het hospitaal Sankt Nikolai aangelegd. De Nikolaikapel werd in 1284 al vermeld als *capella leprosororum extra muros* (leprozenkapel buiten de muren). Van de kapel staat nu nog een stukje van het koor. De leprozenbegraafplaats werd later de begraafplaats van de burgers van een aantal kerkgemeenten. Omdat er geen verdere uitbreiding mogelijk was, werd de begraafplaats in 1866 gesloten en werd elders een nieuw St. Nikolai-Friedhof aangelegd. De oude begraafplaats werd omgevormd tot een openbare groenvlakte met behoud van de grafstenen.

AMIENS: CIMETIÈRE DE LA MADELEINE

Namen als *La Maladrerie Saint-Lazare* en *Maladrerie Saint-Ladre* herinneren in Frankrijk aan voormalige leprozerieën. Het zijn verwijzingen naar Lazarus als de patroon van de leprozen. Dat was niet ongewoon, omdat de Lazarus uit de bijbel aan lepra zou zijn gestorven. Daarbij werden overigens voor het gemak de Lazarus uit de parabel van de rijke vrek (Luc. 16,19-31) en de Lazarus, die na zijn dood door Christus weer tot leven werd gewekt (Joh. 11,1-54) door elkaar gehaald en met elkaar verward.

Toen in Amiens na het koninklijke decreet van 10 maart 1776 werd besloten tot het aanleggen van een begraafplaats buiten de bebouwde kom, werd geopperd daarvoor het ommuurde terrein van de voormalige *Maladrerie* (= leprozerie) *Saint-Ladre* uit de 13^e eeuw te nemen, dat al lang niet meer werd gebruikt. En al viel dat plan aanvankelijk niet in goede aarde, omdat men dacht dat het terrein doordrenkt was met kwalijke dampen, werd daar uiteindelijk toch in 1817 de nieuwe begraafplaats gerealiseerd. De oorspronkelijke naam van de leprozerie *La Maladrerie Saint-Ladre* was in de 15e eeuw al vervangen door *La Madeleine*.

Het *cimetière de la Madeleine* herinnert in niets aan de voormalige leprozerie, het is een prachtig romantisch park, waarin het graf van Jules Verne veel bezoekers trekt.

Jules Verne

OVERBLIJFSELEN

Er is niet veel overgebleven van deze oude vorm van buitenbegraafplaats. Een naam wijst soms nog op de oorsprong of er staat nog (een restant van) een kapel op een begraafplaats is er nog. Zo nu en dan wordt er een archeologische vondst gedaan, ook in Nederland, die verwijst naar een voormalige leprozerie. Maar al eeuwen is de lepra uit Europa verdwenen. Of toch niet?

Voor de kust van Kreta ligt het eilandje Spinalónga. Van 1903-1956 was Spinalónga een verbanningsoord voor leprozen, die in ruïnes woonden. De leprozenbegraafplaats getuigt er nog van.